

SENTER FOR HØYERE STUDIER

ÅRSBERETNING 2001

1. ADMINISTRATIVE FORHOLD

Senter for høyere studier, SHS, er en stiftelse og er opprettet av Det Norske Videnskaps-Akademi. Senteret ble vedtatt etablert i 1989, og det trådte i full virksomhet fra 1992. Formålet er å fremme grunnforskning og tverrvitenskapelig teoretisk arbeid på høyeste faglig nivå.

Senterets organer er *rådet* og *styret*.

Driftsfondet ved Senter for høyere studier ved ble opprettet i 1993. Det har til formål å bidra til driften av senteret. Fondet forvaltes av Senterets styre.

1.1 Rådet

Rådet hadde i 2001 følgende sammensetning:

Rektor Kirsti Koch Christensen, Universitetet i Bergen (leder)
Rektor Kaare R. Norum, Universitetet i Oslo
Rektor Tove Bull, Universitetet i Tromsø
Rektor Emil Spjøtvoll, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, Trondheim
Preses professor Inger Moen, Det Norske Videnskaps-Akademi, Oslo
President Arne Bjørlykke, Norges tekniske vitenskapsakademi, Trondheim
Storingsrepresentant Ranveig Frøiland, leder i Kirke-, utdannings- og forskningskomiteen
Fagsjef Tore Li, Næringslivets hovedorganisasjon
1. sekretær Per Gunnar Olsen, Landsorganisasjonen
Professor Roy H. Gabrielsen, hovedstyret for Norges forskningsråd

Rådet holdt ett møte i 2001 (6. juni).

1.2 Styret

Styrets sammensetning er regulert i vedtektene § 4, der de relevante bestemmelsene etter endringen i 1998 lyder:

«Styret i Det Norske Videnskaps-Akademi og Det norske universitetsråd utpeker hver to medlemmer med varamedlemmer til Senterets styret. Akademiet utpeker i forståelse med Universitetsrådet ytterligere ett medlem som skal være styrets leder, samt dette medlems varamedlem. ... Staten oppnevner styrets sjette medlem. Akademiet utpeker i forståelse med Universitetsrådet ett av de øvrige medlemmer til nestleder i styret. ... Det Norske Videnskaps-Akademis styre har adgang til å oppnevne et av sine medlemmer som observatør til styret i Senter for høyere studier.»

Styret hadde følgende sammensetning i 2001:

Professor Aanund Hylland, Universitetet i Oslo (leder) – DNVA
 Professor Jan Fridthjof Bernt, Universitetet i Bergen (nestleder) – DNVA
 Professor Bjørn Tysdahl, Universitetet i Oslo – DNVA
 Professor Tore O. Vorren, Universitetet i Tromsø – Universitets- og høskolerådet
 Professor Kathrine Skretting, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet – Universitets- og høskolerådet
 Fylkesmann Ann-Kristin Olsen, Vest-Agder fylke – Staten/Forskningsrådet
 Akademiets observatør: Generalsekretær professor Reidun Sirevåg

Varamedlemmer:

Professor Ragni Piene, Universitetet i Oslo – DNVA (for Hylland)
 Professor Erling Eide, Universitetet i Oslo – DNVA (for Bernt)
 Professor Sølvi Sogner, Universitetet i Oslo – DNVA (for Tysdahl)
 Professor Hanna Mustaparta, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet – Universitets- og høskolerådet (for Vorren)
 Professor Erik H. Egeberg, Universitetet i Tromsø – Universitets- og høskolerådet (for Skretting)
 Fylkesmann Leif Arne Heløe, Troms fylke – Staten/Forskningsrådet (for Olsen)

Styret hadde 4 møter i 2001.

1.3 Lokalisering, ledelse og administrasjon

Senteret leier kontorer i Det Norske Videnskaps-Akademi, Drammensveien 78.

Året 2001 har vært det første fulle driftsår med vitenskapelig leder i full stilling. Tidligere har denne ledelsesfunksjonen vært ivaretatt av styrets leder, ved siden av styreleders ordinære arbeid. Etableringen av en slik heltidsstilling har derfor representert en vesentlig styrking av senterets ledelse.

Administrasjonen har bestått av vitenskapelig leder Ole-Jørgen Skog, kontorsjef Unn Haaheim Hagen og konsulent Marit Finnemyhr Strøm. USIT har hatt ansvaret for drift av dataanlegget og dataassistanse til forskerne. Ellen Stokland var vært redaktør for årets første informasjonsblad, mens Bjarne Røsjø ved Faktotum AS var redaktør for det andre. I tillegg har ekstrahjelp i perioder vært engasjert på timebasis.

1.4 Annet

Arbeidsmiljøet ved SHS vurderes som godt, og det er lavt sykefravær blant de ansatte. Det var ingen sykefraværsdager i 2001. Virksomheten forurensrer ikke det ytre miljø.

2. SENTERETS MÅL OG STYRETS ARBEID

Styret har også i 2001 sett det som sin viktigste oppgave å arbeide for å realisere de ambisiøse målene som ble formulert i 1994:

1. Den faglige aktiviteten i SHS skal kjennetegnes ved den høyeste internasjonale standard og derved bidra til å heve grunnforskningsnivået i Norge.
2. SHS' faglige virksomhet er langsiktig i sin natur. Den skal være varig og faglig selvstendig i forhold til (forsknings)politiske og økonomiske påvirkninger.

Styret har arbeidet for å realisere det første målet med sikte på å gjøre SHS til en spydspiss, som ved sin kvalitet og sine vitenskapelige resultater skal tjene som eksempel for andre og derved bidra til å heve nivået i norsk grunnforskning.

De viktigste elementene i dette arbeidet er å rekruttere medarbeidere som kan vise til internasjonale faglige resultater på høyeste nivå. Samtidig vil styret oppmuntre til bredest mulig samarbeid innen rammen av ordningen med temagrupper. Denne formen for lagarbeid synes å fungere svært godt med den størrelse, den faglige tyngde samt de ungdommelige innslag (på post doktor-nivå) som hver gruppe har. Tverrfagligheten mellom de tre temagruppene styrker såvel det vitenskapelige som det sosiale miljø ved SHS. Temagruppene, slik de fungerer i SHS, er unike i internasjonal sammenheng, og mange av de ledende forskerne som har oppholdt seg her, har uttalt seg sterkt positivt om denne konstruksjonen.

I sitt arbeid mot det andre målet ble styret godt hjulpet av anbefalingene fra evalueringsutvalget (Bjørgo-utvalget). Samlingen av Senterets bevilgning til én post på (det daværende) Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementets (KUF) budsjett er i overensstemmelse med utvalgets anbefaling og styrets ønske. De krav KUF stiller til forskningen gjelder utelukkende kvaliteten og er ikke knyttet til bestemte formål.

Budsjettøkningen som ble senteret til del på slutten av 1990-årene gjorde det mulig å opprette en ny full stilling som vitenskapelig leder. Styret har også styrket administrasjonen ved å øke driftsbudsjettet for å bedre datatjenestene og kunne yte mer hjelp til enkle kontortjenester. I tillegg til dette er grunnbevilgningen til hver av forskningsgruppene blitt reelt styrket.

Imidlertid må styret konstatere at det fortsatt gjenstår et stykke vei før SHS har nådd det økonomiske nivå Bjørgo-utvalget anbefalte. Budsjettet for 2001 ga ingen realøkning i bevilgningen. Desto mer gledelig er det derfor at senteret fikk en realøkning på 2 millioner kroner i budsjettet for 2002. Riktignok er dette fortsatt en del mindre enn det styret ba om i budsjettforslaget, men det er likevel en betydelig bevegelse i riktig retning. Sammenlignet med forslaget fra Bjørgo-utvalget er differansen mellom idealer og realiteter etter dette redusert til omkring 4-5 millioner kroner.

Budsjettøkningen fra 2002 setter SHS i stand til å iverksette en lenge tiltrengt styrking av administrasjonen ved SHS. Organisasjonen har vært sårbar med den bemanningen en har hatt inntil nå. Styret vedtok i sitt møte 7.12.01 å ansette ytterligere én administrativ medarbeider. Gjennom et makeskifte med DNVA får SHS dessuten mulighet for å innrede ytterligere ett

kontor i sokkeletasjen til dette formålet. Budsjettøkningen gjør det også mulig å øke ressursene til forskningsgruppene fra 2002.

Gruppene har i 2001 måttet klare seg innenfor et årsbudsjett på ca. 1,7 millioner hver. At dette i det hele tatt er mulig henger sammen med at gjesteforskere fra norske universiteter lønnes av sine respektive universiteter. De midler SHS stiller til disposisjon brukes hovedsakelig til prosjektkostnader, samt utenlandske gjester, inklusive bolig- og reiseutgifter. Ressursrammene har imidlertid vært alt for knappe til at man kan hente inn et tilstrekkelig stort antall virkelig ledende internasjonale forskere til Norge. Budsjettøkningen for 2002 vil i noen grad bedre denne situasjonen, men det hadde vært ønskelig at beløpet var minst en halv million høyere pr. gruppe.

På bakgrunn av at senterets eksisterende navn kan lede til misforståelser med hensyn til hva slags institusjon SHS er, har styret tatt initiativ til å endre det norske navnet. Med virkning fra 1. august 2002 vil senteret hete Senter for grunnforskning ved Det Norske Videnskaps-Akademi. Det engelske navnet vil imidlertid fortsatt være Centre for Advanced Study (CAS), siden dette navnet er godt innarbeidet internasjonalt. Dessuten vil senterets logo bli endret. Den nye logoen har samme design som den gamle, men er basert på bokstavkombinasjonen CAS og med Oslo under.

Styret viser for øvrig til sin beretning for tidligere år. I beretningen for 1997 tok vi med sentrale deler av evalueringsutvalgets positive omtale av SHS' vitenskapelige kvaliteter og av det betydelige arbeid som alt er gjort for å nå styrets mål. I beretningen for 1998 har vi beskrevet utviklingen av det konstruktive samarbeidet SHS nå har med de norske universitetene. I løpet av 2001 er disse avtalene blitt reforhandlet og forlenget med 5 år med virkning fra 2002. Ved alle universitetene med unntak av Tromsø sikrer avtalene at universitetsforskere får ekstraordinær forskningstermin i forbindelse med opphold ved SHS. I Tromsø må imidlertid forskere fortsatt legge opphold ved SHS inn i sin ordinære forskningstermin.

3. FORSKERGRUPPER OG FAGLIG AKTIVITET

Styret har fortsatt sitt arbeid med kvalitetssikring. Høy kvalitet og bred sammensetning karakteriserer forskergruppene som arbeidet her i 2001, og resultatene var gode (se punkt 4).

De tre gruppene som startet sitt arbeid høsten 2000 fortsatte sine prosjekter våren 2001, på følgende temaer:

- **Væsker i bergarter**
ledet av professor Bjørn Jamtveit, Universitetet i Oslo
- **Utgivelse av middelaldertekster**
ledet av professor Odd Einar Haugen, Universitetet i Bergen
- **Beslutninger under usikkerhet**
ledet av professor Stein W. Wallace, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet

Prosjektet "Utgivelse av middelaldertekster" omfattet både konkret utgivelsesarbeid og utvikling av nye standarder for koding av tekster i et elektronisk format. Utgivelsesarbeidet spente over et bredt register av norrøne tekster, men hadde et særlig fokus på kongesagaene i

Heimskringla. Her ble også spørsmålet om Snorres forfatterskap drøftet. Utvikling av nye standarder tok utgangspunkt i anbefalingene fra Text Encoding Initiative, drøftet disse med tanke på norrønt tekstmateriale og konkretiserte det i form av en elektronisk håndbok, publisert på nettsidene til SHS. Opprettelsen av det nordiske samarbeidstiltaket *Medieval Nordic Text Archive* (www.menota.org) høsten 2001 er en direkte oppfølging av arbeidet i forskargruppen.

Prosjektet "Væsker i bergarter" var et samarbeid mellom geologer og fysikere. Gruppen inkluderte 7 norske forskere (2 geologer og 5 fysikere) og 9 utenlandske deltakere (1 fysiker og 8 geologer fra 4 ulike land). Resultatene som ble oppnådd i prosjektperioden har bl.a. frembrakt ny innsikt i dannelsen av oceane øyer, i hvordan bergarter sprekker opp pga høyt væsketrykk og hva som skjer når to mineralkorn presses mot hverandre. Oppslag i norsk og utenlandsk presse viser stor interesse for forskningsgruppen og de resultater som er oppnådd. SHS-gruppen danner dessuten utgangspunktet for en finalesøknad om Senter for Fremragende Forskning.

I prosjektet "Beslutninger under usikkerhet" var gruppens målsetting å analysere slike beslutninger i lys av to fagområder - matematisk modellering (optimering) og samfunnsvitenskap. Dette ble gjort via analyser av mange praktiske beslutningsproblemer, samt ved hjelp av teoretiske og metodiske arbeider i modellering og beslutningsteori. Noen viktige spørsmål går igjen i svært mange av arbeidene: Hva betyr det å ta beslutninger under usikkerhet? Hva er optimalitet i en slik sammenheng? Hvilke verktøy leder oss på rett veg, og hvilke leder oss på ville veger? Hva kan gå galt om man feilspesifiserer optimalitet?

Høsten 2001 startet virksomheten i de forskergruppene som skal fungere i perioden 2001/2002, på følgende temaer:

- **Ikke-kommutative fenomener i matematikk og teoretisk fysikk**
ledet av professor Magnus B. Landstad, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet og professor Stein Arild Strømme, Universitetet i Bergen
- **Buddhistiske manuskripter i Schøyen-samlingen**
ledet av professor Jens Braarvig, Universitetet i Oslo
- **Konstitusjonen som (rettslig) norm**
ledet av professor Eivind Smith, Universitetet i Oslo

Informasjonsblad nr. 1 og 2, 2001 omtaler gruppenes virksomhet, se vedlegg 3 og 4. Begge informasjonsbladene finnes også i engelsk utgave og ligger dessuten på Senterets web-sider.

Styret sluttbehandlet i juni 2001 nominasjonen av de forskerne som skal lede hver sin gruppe i 2003/2004. Utvelgelsesprosedyren for nye forskergrupper holder et høyt internasjonalt nivå. Etter en forutgående to-trinns gjennomgang av i alt 21 forslag fremsatt av universitetene forutgående høst, ble det valgt ut 9 kandidater, hvorav en senere trakk seg. De resterende 8 ble gjenstand for en internasjonal peer-review våren 2001. Senteret framskaffet i alt 35 evalueringsrapporter fra framstående, uavhengige internasjonale forskere, dvs. i gjennomsnitt 4,4 rapporter pr. kandidat, og dette materialet dannet grunnlaget for styrets endelige beslutning i junimøtet.

Høsten 2001 startet utvelgelsesprosessen for 2004/2005. Antallet innkomne forslag var denne gang noe mindre enn foregående år, nemlig i alt 14. Nedgangen kan ha sammenheng med den

pågående utvelgelsen av Sentre for fremragende forskning ved Forskningsrådet, der mange av landets ledende forskningsmiljøer er trukket inn. Nedgangen antas derfor å være et forbigående fenomen. Styret valgte å gå videre med alle de 14 forslagene.

4. MÅL OG RESULTATER

Styret kan vise til meget gode faglige resultater gjennom de første ni driftsårene ved SHS. Slike resultater har vært lettere å oppnå etter 1995 da forholdet til KUF ble bedre avklart og de første universitetsavtalene kom på plass.

Styret føler også at virksomheten blir drevet med full anerkjennelse fra såvel KUF som fra de norske universitetene. De gode resultatene skyldes, ifølge SHS-forskerne selv, i stor utstrekning infrastrukturen, som blir lagt til rette av en meget liten, men uhyre effektiv administrasjon. Arbeidsbelastningen på administrasjonen er imidlertid i perioder meget stor og det er derfor som tidligere nevnt vedtatt å styrke den administrative staben med ytterligere en stilling.

Våren 2001 har 26 forskere hatt lengre opphold i Senteret (over én måneds varighet). 11 av våre fremste norske seniorforskere innenfor 3 vitenskapelige hovedområder har arbeidet sammen med 11 internasjonale kapasiteter fra 7 land i 3 verdensdeler. I tillegg var SHS arbeidsplass for 4 yngre forskere (doktorgradsstudenter og post-doktor stipendiater). Høsten 2001 har 35 forskere hatt opphold ved SHS – hvorav 13 ledende norske seniorforskere, 19 fremtredende utenlandske forskere og 3 yngre forskere. En rekke framstående utenlandske forskere gjester også SHS for kortere tid, dvs. en måned eller mindre.

Større seminarer med bred nasjonal/internasjonal deltakelse har nå blitt en naturlig del av den faglige aktivitet i alle gruppene. I tillegg er det arrangert en rekke interne seminarer.

Vekselvirkninger mellom de utenlandske og de norske forskerne ved SHS, samt de mange foredrag de utenlandske forskerne har holdt ved norske universiteter og i andre akademiske fora, bidrar til en viktig internasjonalisering av norsk forskning og er et betydelig resultat i seg selv.

Som resultat av virksomheten forventer styret en rekke publikasjoner i form av databaser, bøker og internasjonale tidsskriftartikler. På grunn av lang trykningstid er det naturligvis umulig å ha en reell oversikt over disse resultatene av arbeidet i 2001 på det nåværende tidspunkt. Noen arbeider er alt utgitt, men de fleste er enten til vurdering, foreligger i manuskript eller er gjenstand for videre bearbeiding. En fullstendig oversikt over resultatene av arbeidet i 2001 vil først kunne foreligge om noen år. Styret vil fremover arbeide for å etablere en et bedre dokumentasjonssystem på dette punktet. Dette har hittil blitt hengende noe etter, grunnet manglende administrative ressurser. Det vises for øvrig til rapporter fra forskergruppene for 2000/2001 (vedlegg 5, 6 og 7).

I tillegg er følgende mål nådd i 2001:

- Den faglige aktiviteten ble avvirket i overensstemmelse med de planlagte resultatmål.
- Utvelgelsesprosedyren for nye forskergrupper holder nå et høyt internasjonalt nivå.

- Informasjonsbladet har nå funnet en god form og holder høy kvalitet. Det kommer ut to ganger per år i norsk og engelsk utgave, og blir sendt til alle som arbeider med grunnforskning i Norge. Det er også etablert web-sider for Senteret.
- Kontakten med gode norske forskere utenfor Oslo er bedret og det har skjedd en vesentlig økning i antall gruppeledere fra andre universiteter.
- Bedring av kontakten til fagmiljøene ved universitetene er bl.a. realisert ved at det nå er utpekt av kontaktpersoner ved alle universitetene. Ordningen fungerer godt.
- En har i løpet av året oppnådd en mer varig løsning av datatjenestene, ved at driften av anlegget ved Senteret ble overtatt av USIT ved Universitetet i Oslo.
- Det gode, konstruktive og gjensidig forpliktende samarbeidet med universitetene i Norge og Det Norske Videnskaps-Akademiet er videreført.

Arbeidet med å etablere sterkere kontakt til internasjonale søsterorganisasjoner er innledet i løpet av 2001. Styreleder og vitenskapelig leder besøkte høsten 2001 Netherlands Institute for Advanced Study (NIAS) i Wassenaar og Zentrum für interdisziplinäre Forschung (ZiF) i Bielefeld. Dette arbeidet vil fortsette i 2002.

5. ØKONOMI

5.1 Senter for høyere studier

Fra og med budsjettåret 1999 inngår den tidligere bevilgningen fra Norges forskningsråd i bevilgningen fra KUF. Total bevilgning fra KUF i 2001 var kr. 8 367 000. Utover dette har de enkelte forskergruppene fått direkte bidrag på til sammen kr. 75 000. Kildene var Forskningsrådet og Nettverket Tibet-Norge. I tillegg har universitetsavtalen indirekte tilført betydelige resurser i form av ca. 8,5 forskerårsverk.

Det Norske Videnskaps-Akademi har bidratt til å lette Senterets økonomi i form av gunstig leieavtale. Leieavtalen ble reforhandlet i 2001 og selv om husleien ble forholdsvis kraftig oppjustert, er den fortsatt moderat sammenholdt med markedsverdien. I tillegg har Akademiet stilt møtelokaler til disposisjon for forskergruppene.

Senterets resultatregnskap for år 2001 viser et underskudd på kr. 317 135. Dette underskuddet var som forventet og var medregnet i driftsbudsjettet for 2001. Underskuddet har sin forklaring i at forskningsgruppene 2000/2001 hadde brukt en mindre del enn vanlig av sine prosjektbevilgninger i løpet av høsten 2000. Disse prosjektmidlene ble overført til 2001 og utgiftene ble regnskapsført først våren 2001. Underskuddet i 2001 er med andre ord dekket av et overskudd foregående år.

Sammenlignet med foregående driftsår er utgiftene økt med nesten 1,7 millioner kroner. Dette bare i noen grad en reell økning. Mesteparten er kun en avspeiling av omtalte overføring av prosjektmidler, og illustrerer med andre ord bare det faktum at det akademiske år ikke faller sammen med regnskapsåret. En mindre del av økningen er reell og har bl.a. sin forklaring i at 2001 var første fulle driftsår med vitenskapelig leder i full stilling.

Etter vedtak i styret ble det tidlig på året overført et beløp på 4 millioner kroner fra senterets kapitalkonto til den disponible delen av Driftsfondet ved Senter for høyere studier (se

nedenfor). Fra tidligere år hadde Senter for høyere studier et akkumulert overskudd stående på en kapitalkonto. Dette har med forholdene under senterets første driftsår å gjøre. Midlene skal stå som en reserve for senteret i påkommende tilfelle siden senteret påtar seg langsiktige økonomiske forpliktelser ved å invitere forskergrupper mer enn to år før de faktisk starter sine prosjekter.

Balanseregnskapet viser en balanse på kr. 2 077 026. Av dette er snautt 600 tusen kroner kortsiktig gjeld, mens drøyt 400 tusen kroner er foreløpig ubenyttede prosjektmidler for gruppene. Sistnevnte ressurs får gruppene overført til 2002. Senterets netto likviditet ved årsskiftet er med andre ord litt i overkant av 1 million kroner.

Senterets balanseregnskap viser en nedgang i eiendeler på nærmere 4,3 millioner kroner. Dette har sammenheng med ovenfor nevnte overføring fra senterets kapitalkonto til Driftsfondet ved Senter for høyere studier (se avsnitt 5.2), samt underskuddet på driftsbudsjettet.

Regnskapene for 2001 er satt opp under forutsetning av fortsatt drift.

5.2 Driftsfondet ved Senter for høyere studier

Den disponible delen av Driftsfondet ved Senter for høyere studier ble tilført 4 millioner kroner fra Senter for høyere studiers kapitalkonto etter vedtak i styret 8. februar 2001 (sak 3.3). Driftsfondets renteinntekter var kr. 335 240, hvorav 10 prosent er tillagt grunnkapitalen og resten den disponible delen. Grunnkapitalen, som er urørlig, var ved utgangen av 2001 på kr. 1 190 410 – en økning på 2,9 prosent fra året før. Disponible midler (som er Senterets buffer) var kr. 4 603 537, som er ca. 4,3 millioner kroner mer enn året før. Driftsfondet forvaltes av SHS' styre.

Regnskapene for 2001 er satt opp under forutsetning av fortsatt drift.

SHS 11. februar 2002

Vedlegg:

1. Regnskap 2001 Senter for høyere studier
2. Regnskap 2001 Driftsfondet ved Senter for høyere studier
3. Informasjonsblad 1 2001
4. Informasjonsblad 2 2001
5. Rapport fra gruppen "Editing medieval manuscripts"
6. Rapport fra gruppen "Dynamics of fluid rock systems"
7. Rapport fra gruppen "Decision making under uncertainty"